

<https://hromadske.radio/podcasts/hromadska-hvylya/virshi-lesi-ukrainky-v-riznykh-muzychnykh-zhanrakh-al-bom-hurtu-til-ky-svitlo>.

8. Планета Полин» та «Апокриф»: Оксана Забужко презентує дві нові книжки. URL: <http://schedule.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=93387>.

9. Славінська І. Для Лесі Українки Ізраїль – це спосіб говорити про незалежність України – Олена Гусейнова URL: <https://hromadske.radio/podcasts/zustrichi/515964>.

10. У Луцьку внаслідок негоди впав двохсотрічний «Лесин ясен». URL: <https://hromadske.radio/news/2020/06/30/u-luts-ku-vnaslidok-nehody-vpav-dvokhsotrichnyu-lesyn-iasen>.

11. Юровчик П. У Колодяжному на Волині руйнується будинок, де жила письменниця Леся Українка. URL: <https://hromadske.radio/publications/u-kolodiazhnomu-na-volyni-ruynuiet-sia-budynok-de-zhyly-pys-mennytsia-lesia-ukrainka>.

УДК 78.087.68; 78.087.6; 314.743

ЦИКЛ «СІМ СТРУН» ЛЕСІ УКРАЇНКИ В РЕЦЕПЦІЇ КОМПОЗИТОРІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

Ганна Карась,

*докторка мистецтвознавства, професорка, професорка
кафедри методики музичного виховання та диригування
Прикарпатського національного університету імені
Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, Україна)*

Стаття присвячена аналізу музичного втілення поетичного слова видатної української поетеси Лесі Українки. В центрі уваги – цикл її віршів «Сім струн» в інтерпретації композиторів української діаспори Мирона Федоріва із США та Степана Спеха з Німеччини. Зберігаючи форму циклу, перший пише свій опус для дівочого або дитячого хору у супроводі фортепіано, другий – у жанрі мелодекламації теж у супроводі фортепіано. Однак, обидва цикли демонструють синтез мистецтва слова і музики.

Ключові слова: поетичний цикл, музичний цикл, композитор, сім струн, Леся Українка.

The article is devoted to the analysis of the musical embodiment of the poetic word of the outstanding Ukrainian poetess Lesya Ukrainka. The focus is on her poetic cycle «Seven Strings» interpreted by composers of the Ukrainian diaspora Myron Fedoriv from the USA and Stepan Spekh from Germany. Preserving the form of the cycle, the first composer writes his opus for a girl's or children's choir accompanied by a piano, the second one scores

it in the genre of melody recitation also accompanied by a piano. However, both cycles demonstrate a synthesis of the art of words and music.

Key words: poetic cycle, musical cycle, composer, seven strings, Lesya Ukrainka.

Поетична творчість видатної української поетеси Лесі Українки (1871–1913) привертає увагу композиторів впродовж ХХ століття.

Особливою увагою користується цикл «Сім струн» (1890 р.) з першої збірки поетеси, виданої при житті, – «На крилах пісень», 1893). С. Літвінова підкреслює: «Цей поетичний цикл пронизує музика на всіх рівнях: 1) у назвах; 2) у тематиці та поетичних образах поезій, які підкреслюються та підсилюються поетичними тропами (порівняння, епітети тощо); 3) у римобудові віршів, що потім відіб'ється на музичних ритмоінтонаційних конструкціях у творах композиторів» [2].

Цикл «Сім струн» Лесі Українки став натхненням для багатьох українських композиторів, у тому числі композиторів української діаспори – Мирона М. Федоріва (1907–1993) із США та Степана Спеха (1922–2009) з Німеччини.

Якщо для М. Федоріва ліричний жанр є радше винятком, оскільки в основному він присвятив свою увагу церковній музиці, то для співака С. Спеха лірика була органічною часткою його композиторської творчості.

«Поетичний цикл представляє собою зашифровану вказівку на тональність всього циклу – До мажор, на що вказує перша назва кожної з семи поезій – щаблі від першого до сьомого звуків До мажору. Друга назва кожного вірша має позначку його музичного або літературного жанру в перших шістьох поезіях: четверта – «Fa. Сонет» у Лесі Українки написана за класичною формою літературного сонету та п'ята – «Sol. Rondeau» має також класичну форму літературного рондо, але ці позначення відносяться як до літературного, так і до музичного жанру. Для перших двох поезій циклу («Do» та «Re») поетеса у назвах наголошує на темпах – Grave та Briosо, третя («Mi») – має позначення способу виконання – Allegro, сьома – «Si. Settina» сприймається вже як епілог та резюме всього поетичного циклу. Поезії циклу мають позначення жанру, темпу, ритму, форми та навіть засобу виконання» [2].

Всі ці особливості поетичного тексту знаходять свій вираз в музичних композиціях обидвох композиторів – М. Федоріва та С. Спеха.

Збірка **Мирона Федоріва** «Музика до поезій Лесі Українки з циклу «Сім струн» для дівочих або шкільних хорів із супроводом фортепіяна» була написана композитором з нагоди підготовки до 100-річчя від дня народження поетеси в 1965-му році. Вона мала цільове практичне призначення – для учнів школи св. Миколая в Чикаго і, як зазначав композитор у передмові до видання, «...виконана двічі з великим успіхом майже сотнею вибраних до цього старших школярок-співачок на тлі сценічних декорацій (лісна поляна) й драматичним вступом» [5, с. 2].

Мотивація обраного складу хору для композиції зумовлена тим, що «двоголосний хор, особливо для шкільної молоді, показується дуже практичним з огляду на економію часу при розучуванні голосів, проглядність у їх звучанні та легший осяг чистоти інтонації. Але такі двоголосні хори повинні бути цікавіші в розбудові другого голосу й робити більш мистецьке враження в його поліфонію, чи пак горизонтальним і самостійним для себе, а залежним від першого голосу, веденні, щоб теж дав вичути й гармонічні функції, які, як у цьому випадку, маркантно підкреслює партія фортепіяну» [5, с. 2].

Тобто, композитор свідомо обрав двоголосний тип викладу, орієнтуючись на практичне втілення свого задуму у дитячому хорі, в той же час підкреслює важливість нижньої партії, яка планувалася не тільки як втора до першого, а як самостійна партія із виразним поліфонізованим малюнком в традиціях української народної підголосковості. М. Федорів надає право диригентам інтерпретувати цикл: «Темпа при піснях я вправді подав, та найкращим мірилом ходу й пульсу пісні є вичуття диригентом її душі й характеру, а з тим і її вимог темпа й музичного та естетичного виразу. А найважливішою естетичною вимогою є це, щоб хор пісню добре виспівав, а фортепіан відіграв. Це стосується в першій мірі до скорших темп, яких надужиття часто некорисно відбивається на чіткості хорової й фортепіянової продукції» [5, с. 2].

Збірка М. Федоріва являє собою хоровий цикл із семи творів для двоголосного дитячого хору із супроводом, де верхній голос проводить основну тему, а нижній збагачує її цікавим підголосковим малюнком.

Цикл Лесі Українки «Сім струн» відкривається величним гімном на честь України: *«До тебе, Україно, наша бездоляна мати, / Струна моя перша озветься. / І буде струна урочисто і тихо лунає, / І пісня від серця полетить».*

Анатолій Криловець писав: «Як художнє обрамлення використана у вірші нота «до» («До тебе, Україно, наша бездольная мати...», «До тебе, моя ти Україно мила, кохана...»). Поезія сприймається як «пісня від серця», тобто пісня любові. В останній строфі поетеса, підкреслюючи своє ставлення до України, вживає епітети «мила, кохана». <...> У вірші ж Україна постає як «бездольная», «безталанная мати», як страдниця. <...> Піклуючись про Вітчизну, Леся Українка прагне відшукати патріотів-однодумців, які б допомогли вибороти рідному краєві кращу долю. <...> Отже, перша поезія циклу «Сім струн» передусім сприймається як художня картина фізичного рівня буття. В ній знайшли своє відображення звичні нам земні турботи й тривоги» [1].

Відповідно, перший твір циклу М. Федоріва «Do. Гімн. Grave. Заспів. До тебе, Україно» має урочистий характер, повільний темп «Поважно» в розмірі 4/4, тональність до-мажор. Якщо верхня партія має статичний характер із переважанням половинних нот, то нижня – більш динамічна (рух четвертними та вісімками). Урочистий характер твору підкреслюється щільним акордовим супроводом.

Друга поезія циклу має динамічний характер. «Силабічні строфи звучать бадьоро, життєрадісно; в силабо-тонічних чується суворя пересторога силам зла, впевненість у перемозі над ними. Ця твердість і незламність ліричного героя увиразнюється алітерацією на «р»: *Гей, ви, **г**різні, **ч**орні **х**мари! / Я на вас **з**бираю **ч**ари, / **Ч**арівну добуду **з**брою / І пісні свої **у**зброю» [1].*

Другий твір циклу М. Федоріва «RE. Пісня. Brio. Реве, гуде негодонька» – жвавого, веселого характеру, темп – «Не за скоро», розмір 2/4. Обидві партії рухаються в основному дрібними тривалостями (вісімки, шіснадцяті), щоправда цей рух не синхронний, а перемінний, що додає динамічності. Виклад супроводу теж постійно змінюється: рух октавами, арпеджіато, акорди.

Поезія «Мі», на думку А. Криловця, нав'язана контактом із астральним світом, який ще «називають чуттєвим. Ніжне почуття материнської любові виявляється у вживанні зменшено-пестливих слів («яснесенький», «тихесенький», «малесенький», «годинонько», «хвилинонько», «леле, дитинонько»). <...> Жінка, співаючи малюкові колискової пісні, передусім постає перед нами як мати («Спи ж ти, малесенький...»). Зазнавши на своєму віку життєвих злигоднів, мати і майбутнє свого сина бачить безрадіним («Хутко

прийматимеш Лихо та жаль»). Ця візія боляче вражає згорьоване материнське серце. Образ матері у вірші ідентифікується з образом жінки-страдниці. Щоб вистояти в герці з соціальними незгодами, син повинен бути борцем за своє щастя. Виховати таку людину може тільки внутрішньо нескорена жінка. Ця грань материнської душі зрепрезентована словами: *Сором хилитися, / Долі коритися! / Час твоїй прийде / З долею битися, / Сон пропаде...*

Ототожнення мати – страдниця – борець свідчить про високий астральний розвиток жінки» [1].

Тема третього твору М. Федоріва «Мі. Колискова. *Agreggio*. Місяць яснасенький» зумовляє жанр (колискова), темп (Повільно. Настроєво), тональність (мі-мінор гармонічний), розмір (6/8), прозорість фактури супроводу, синхронність хорових партій.

А. Криловець підкреслює: «Сонет «Фа» позначений оптимістичним світобаченням, глибоким інтелектом Лесі Українки. Чотириразовий повтор ноти «фа» засвідчує входження звукових вібрацій поезії в загальний енергетичний континуум ментального світу. Чарівна сила фантазії постає в двох близьких, але не тотожних одна одній іпостасях: а) сила творча і б) сила воскрешаюча. Здатність творити-будувати – загальнолюдська властивість; здатність творити-одухотворяти – риса, притаманна лише Богові та геніальним митцям. Божественне походження фантазії саме й потверджується гармонійним поєднанням у ній цих двох «сил чарівних» [1].

Четвертий твір циклу М. Федоріва «Фа. Сонет. Фантазіє» передає характер душевного пориву до змін мужнім темпом, фа-мажорною тональністю, постійним пунктирним ритмом (вісімка з крапкою, шістнадцятка), синхронністю партій.

«Весняний пейзаж у вірші «Sol» дисонує з настроєм ліричного суб'єкта, який буянню весни сприймає відсторонено, не почувавши себе втягненим у загальний коLOBіг. Весна проходить ніби поза його особистим «я» [1].

У п'ятій частині циклу М. Федоріва «Sol. Rondeauю Соловейковий спів» пасторальну картину створюють вальсовий розмір (3/4), лагідно, мірно, настроєвий темп, соль-мажорна тональність, рівномірний рух хорових партій та супроводу. Зовнішній ефект співу соловейка почергово виконують хорові партії у приспіві твору.

«Поезія «La» візуалізує ірреальний світ – «країну таємної ночі» <...> Ця країна – світ творчості, бо ж тільки поетичне

натхнення здатне активізувати такі сили, від яких «в серці цвіте-процвітає Злотистая квітка – надія» [1].

Шоста частина циклу М. Федоріва «La. Nocturno. Лагідні весняні ночі» продовжує пасторальну тематику. Розмір змінюється на 4/4, темп – повільно, сумно, ритм – рівномірний (четвертними та половинними), тональність – мінорна (ля-мінор мелодичний). Загалом зберігаючи синхронність хорових партій, композитор тут застосовує органний пункт то в партії верхнього, то нижнього голосу, на фоні якого інша партія виконує підголосок.

«Сьомий світ – нирванічний <...> Просвітленість, щирість поетичного слова, відсутність гордині, скромність в оцінці власної творчості – такі доміанти поезії «Si». Вірш перейнятий легкою печаллю: ліричний суб'єкт не зовсім задоволений самореалізацією <...> Ліричний суб'єкт вірить, що його справу продовжать інші. Їх кобза гратиме «вільніше» [1].

Остання, сьома частина циклу М. Федоріва «Si. Settima. Сім струн» немовби підсумовує попередні. Вона має урочистий характер, який підкреслюється мажорною тональністю (сі бемоль), могутнім, з розмахом темпом, розміром (2/2), акцентованим супроводом, які нагадують перебір української кобзи.

Степан Спех для свого циклу «Сім струн» (1976 рік) обирає жанр мелодекламації, який був досить поширений у мистецькому й аматорському середовищі української діаспори [3; 4]. Музичний супровід поглиблював, підсилював ліро-драматизм чи трагедійність поетичних творів, викликав у глядача ще більше замилювання, або ж співпереживання чи то з героєм, чи подією, про яку згадано в творі.

Поетичний матеріал циклу «Сім струн» є благодатним для читців, оскільки дає широку палітру настроїв, а музичний супровід С. Спеха тільки посилює їх.

Перший вірш із циклу «До тебе» супроводжується мажорним супроводом, урочистого характеру, у повільному темпі у тональності до-мажор. До вірша «Реве-гуде негодонька» композитор застосовує арпеджовані акорди у тональності ре-мажор, які ілюструють стихію. Для поезії «Місяць ясененький» використано тональність мі-мажор, прозору фактуру фортепіанного викладу.

Вірш «Фантазіє» супроводжується майже гомофонно-гармонічним викладом у швидкому темпі, в тональності фа-мажор. Для вірша «Соловейковий спів» композитор

використовує прозору фактуру із форшлагами та трелями у тональності соль-мажор, яка має на меті уяскравити поетичний текст. Шостий вірш «Лагідні весняні ночі» у ля-мажорі теж ілюструється легкою, прозорою фактурою у повільному темпі у першій частині, яка ускладнюється у другій частині, ілюструючи мрійливий настрій, надії та фантазії. Заключний вірш «Сім струн» написаний у сі-мажорі. Спочатку, наголошуючи на семи струнах, композитор подає сім звуків мажорної гами у повільному темпі, завершуючи арпеджованим акордом, який ілюструє гру на арфі. Згодом, передаючи надії на волю, партія супроводу переходить у маршовий темп, фактура ускладнюється і ущільнюється. Загалом, ритміка супроводу максимально наближена до ритміки вірша і складають єдине ціле.

Узагальнюючи, варто зазначити, що композитори української діаспори Мирон Федорів та Степан Спех створили оригінальні цикли на тексти Лесі Українки, прагнучи досягнути синтезу слова і музики. Вони не втратили своєї актуальності для концертного виконання та педагогічної практики в хорових класах, заняттях з акторської майстерності.

Література

1. Криловець А. «Сім струн я торкаю...» (Із секретів поетичної творчості Лесі Українки). *Дивослово: Українська мова й література в навчальних закладах*. Київ, 1995. № 7. С. 12–16. URL: <https://poezia.org/ru/publications/17623> (доступ 30.01. 2021).

2. Літвінова С. А. Особливості презентації циклу «Сім струн» Лесі Українки в електронних нотних каталогах. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Розвиток бібліотечно-інформаційного потенціалу в умовах цифровізації: Тези Міжнародної наук. конф.* (м. Київ, 6–8 жовт. 2020 р.). URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/1022> (доступ 30.01. 2021).

3. Спех С. Композиції. Нью-Йорк; Мюнхен; Львів: Гердан Графіка, 2005. 464 с.

4. Спех С. Сім струн: мелодекламація на слова Лесі Українки. Мюнхен: Вид-во «Дніпрова Хвиля», 1992. 20 с.

5. Федорів М. Музика до поезій Лесі Українки з циклу «Сім струн» для дівочих або шкільних хорів із супроводом фортепіана. Чікаго, 1971. 17 с.